



– Ikke bare reflektere, men handle

Tyske Helga Arntzen har i over femten år busset norske ungdommer til Europas grusomme fortid for å skape en bedre framtid.

Tekst: Lillian Hjorth Foto: Merete Haseth

Det er et par dager før jul, og jeg har nettopp ankommet Helga Arntzens rom på Arendal sykehus. Lederen av Aktive Fredsreiser har vært gjennom tre operasjoner i benet på grunn av en hissig streptokokkbetennelse og nå ligger hun og venter på den fjerde. Skiltet «SMITTEFARE» som henger på døra forteller om alvor og situasjonen.

– Har du vært redd?, spør jeg.

– Nei, aldri redd. Det som skjer, det skjer. Det er ingen ting jeg kan gjøre uansett.

Betennelsen har utviklet seg etter hjemkomsten fra landsbyen Subutoka i Gambia der hun tidligere i måneden har vært for å følge opp ulike prosjekter. Myggen som grådigg forsynte seg av hennes armer og ben gjennom sene landsbykvelder, er årsaken til elendigheten. Selv om hun er preget av situasjonen, våkner hun til liv så snart jeg spør om arbeidet: *Har jeg hørt siste nytt om forsoningsprisen som Aktive Fredsreiser delte ut i Risør i november? Vet jeg egentlig hvem prisvinner Safia Yusuf Abdi er, den somaliske kvinnen som arbeider mot kjønnslemlestelse? Og har hun egentlig fortalt meg om reisen – om fredshuset Aktive Fredsreiser har bestemt seg for å bygge i Subutoka?*

Ildsjelen Helga Arntzen brenner selv i sykehussenga.

VILLE VISE HVA NAZISME FØRER TIL

I Norge er tyskfødte Helga mest kjent som grunnleggeren av *Hvite busser til Auschwitz* (1992) og *Aktive Fredsreiser* (1998). Ideen om å «busse» nordmenn til konsentrasjonsleirene i Tyskland og Polen, fikk hun på begynnelsen av 1990-tallet da nynazismen spredte seg i Norge. Også på Sørlandet, inkludert i hennes egen hjemby Risør, var det mange nazisympatisører.

– Jeg kunne ikke forstå hvordan nynazisme var mulig i et så opplyst land som Norge der de fleste fikk god utdanning. Gjennom barndom og oppvekst i Øst-Tyskland visste jeg av egen erfaring hvor farlig «hjernevasking» er. Her måtte det gjøres noe – fort!

Og siden det ikke er langt mellom Helgas ord og handlinger, ble det som var sagt også gjort. Hun leide en buss og inviterte unge som gamle til Auschwitz og

de andre nazistiske overgrepstedene på kontinentet. Med på reisen var også «tidsvitner» – tidligere norske konsentrasjonsleirfanger som kunne fortelle om sine erfaringer. Når folk selv fikk se hva nazisme kunne føre til, ville de ta klart avstand, det var Helga sikker på.

Ideen var like enkel som den var genial. Den første bussturen ble en suksess, og den skulle bli fulgt av mange flere. Frem til i dag har mer enn 180 000 nordmenn opplevd de historiske konsentrasjonsleirene, og stadig reiser nye busser nedover.

– Svarene ligger i oss selv. Vi må bare stille flere spørsmål.

I 1998 sluttet Helga i Hvite busser – virksomheten hun hadde initiert – og startet Aktive Fredsreiser. Konflikten med Hvite busser er ikke noe hun liker å snakke om.

– Jeg har fremdeles ikke helt skjont hva som skjedde den gangen. Det enkleste er å konstatere at det var en konflikt som ikke ble løst og at jeg valgte å si opp. Det som er viktig nå er at vi arbeider for et godt samarbeid i fremtiden. Og selv om det var ille da det sto på, har det norske samfunnet tjent på at jeg gikk ut. Etableringen av Aktive Fredsreiser har skjerpet konkurransen. Aldri har så mange reist som i dag.

At hennes innsats er av betydning, har hun fått anerkjennelse for fra «høyeste hold»: I 2006 ble hun

tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull. Og tidligere i år ble hun kåret til én av de ti mest fremgangsrike innvandrere i Norge. Kåringen stod Stiftelsen Mangfold i Arbeidslivet bak, som har som formål å rette søkelyset på inspirerende flerkulturelle rollemodeller.

LEGEFRUE UTEN KUNNSKAP

Helga kom til Norge på midten av 1960-tallet som nygift legefrue. Sin norske ektemann traff hun da han var medisinerstudent i Tyskland.

– Jeg var veldig lykkelig for å komme til Norge. Jeg merket ingenting til «tyskerhatet» som jeg senere skulle bli mer oppmerksom på. Sannsynligvis hadde det sammenheng med at jeg var uvitende om mye av krigens konsekvenser. Jeg hadde bare få års skolegang og eide ikke forutsetninger for å tolke nordmenns vis.

Å være legefrue med tre barn var svært krevende for Helga som hadde en tøff og vanskelig oppvekst bak seg.

– Jeg hadde absolutt ingen kunnskaper om hushold og matlaging. Jeg hadde aldri hatt mulighet til å tilegne meg denne kompetansen og alt måtte læres fra bunnen av.

Men det hun manglet av husmoregenskaper tok hun igjen i engasjement.

– Jeg aktiviserte meg i nærmiljøet, besøkte de eldre på sykehjem og alltid var barna med meg.

Helga har vært en synlig skikkelse i Risør og blant annet etablert lokallag av Amnesty og Redd Barna. Den iherdige aktivistens engasjement for Afrika startet imidlertid med en politisak:

På begynnelsen av 1970-tallet arbeidet hun deltid på yrkesskolen i Risør. Der hadde for første gang tre afrikanske u-landsstudenter fått plass. En dag før sommerferien ringte politimesteren skolen og ga beskjed om at de unge mennene skal kastes ut av landet innen tre dager.

– Selv om de hadde oppholdstillatelse for skolegang, mente politiet at de ikke hadde lov til å være her i ferien.



Helga Arntzen begynte å organisere sendinger av pakker til den gambiske landsbyen Subutoka etter modell av Amerika-pakkene de mottok i Vest-Tyskland etter krigen. Her fra distribusjonen i Gambia. Foto: Subutokas Venner

Helga hadde ikke møtt noen av dem, men tok likevel affære og klarte på kort tid å stille en personlig bankgaranti på 45 000 kroner (vel 200 000 i dagens kroneverdi) som sikkerhet. Dermed fikk de bli.

– Etter dette ble jeg selvfølgelig godt kjent med studentene. En av dem var Kemo fra landsbyen Subutoka i Gambia. Hans fortellinger fra Afrika, og ikke minst hans tornefulle reise til Norge, gjorde dypt inntrykk på meg. Ett av målene hans med å ta utdanning var å hjelpe landsbyen han kom fra, og jeg bestemte meg for å bidra. Jeg begynte å organisere sendinger av pakker til Subutoka etter modell av Amerika-pakkene vi fikk i Vest-Tyskland etter krigen, forteller hun.

VIKTIG REISE TIL GAMBIA

Etter hvert som sendingene ble flere bestemte Helga seg for å reise til Gambia for å forsikre seg om at pakken inneholdt det landsbyboerne faktisk trengte.

– Jeg husket nemlig en gang jeg selv hadde blitt så skuffet: Tyllkjolen fra Amerika var riktignok vakker, men i en situasjon da vi trengte livsnødvendige varer, var kjolen helt malplassert. Reisen til Gambia ble viktig. For det første fikk vi korrigert innholdet i sendingene, og for det andre fikk jeg en enorm goodwill fra landsbyen. Etter dette etablerte vi et reelt partnerskap og samarbeid.

Det var møtet med fattigdommen i Subutoka som for alvor vekket Helgas engasjement. Tilbake i Norge startet hun en solidaritetsaksjon, og for de 12 000 innsamlede kronene ble det kjøpt jordbruksredskaper,

slik at barna – som pleide å arbeide ute på markene – kunne gå på skolen. Hun solgte etter hvert alt hun eide, noe som gjorde det mulig å bygge fem brønner i landsbyen, i tillegg til å realisere et jordbruksområde der 500 kvinner fikk hver sin parsell å dyrke grønnsaker på.

Helga har aldri sluppet sitt engasjement for Gambia. I dag utvikles det rismarker så store som tjue fotballbaner og som er beregnet å mette 4000 mennesker. 600 fadderbarn får støtte, og i samarbeid med det lokale universitetet bygges nå et fredshus, som skal inkludere fire klasserom.

– Av alle gode ting som kan gjøres, er kunnskap og utdanning det viktigste, mener Helga, som selv aldri fikk ordentlig utdanning.

EMPATI FORUTSETTER ERFARING

Både som tidligere medarbeider i Helsingforskomiteen og seinere har jeg samarbeidet med Helga. Og kjent som jeg er med hennes rastløshet og manglende evne til å holde seg i ro, så jeg sykehusoppholdet som en anledning til en samtale om hvordan inspirere mennesker til engasjement og handling. For Helga er et *handlende* menneske av sjeldent kaliber. Vår verden ser ut til å trenge flere som henne. Selv om vi i Norge og andre rike stater har nok av materielle goder, er det for eksempel fremdeles én milliard mennesker som ikke har nok mat. Hvordan få oss rike og tilfredse til å engasjere oss mer for virkeligheten omkring?

– Folk må gjøre sine egne erfaringer for å utvikle empati og solidaritet, er Helgas svar.

– Mennesker er nødt til få ting på nært hold for å berøres. Det er først er når ens egen familie rammes, at folk får interesse for kreft eller annen sykdom. På samme måte er det med solidariteten – den kommer ikke nødvendigvis av seg selv. Derfor er det avgjørende at folk reiser ut i verden og ser med egne øyne. Det er som med Auschwitz – du får en helt annen forståelse når du har vært der selv.

Hun forteller at det vises tydelig på ungdommene. – Det er fantastisk å se forandringene fra de reiser og til de kommer hjem. Mens de i utgangspunktet var opp-tatte av å tøye grenser og lure lærerne, blir de interessert i historie og språk, og de begynner å reflektere. De har andre samtaler. Dette gleder meg veldig. Og alt går helt av seg selv. Ingenting har bedre effekt enn å bringe folk ut i virkeligheten, understreker hun.

Helga mener det er et paradoks at vi ikke reflekterer over utfordringene før vi føler dem på kroppen. Som i tilfellet med klimaspørsmålet.

– Vi har hatt kunnskapen lenge. Allerede på begynnelsen av 1970-tallet da jeg var med i Fremtiden i våre hender, var vi klar over miljøproblematikken. Likevel er det slik at vi må oppleve at havisen smelter før vi tar affære.

– *Dersom det er riktig at mennesker selv må erfare og «føle på kroppen» for å utvikle empati, må jo konsekvensen bli et samfunn med mindre empati nettopp fordi flere får det bedre. Selve poenget med velferdsstaten er jo å redusere de negative erfaringene. Dersom gode samfunn skaper mennesker som ikke evner å se lenger bortenfor sin egen nesetipp, bør vi*

– Dersom man klarer å se på sine vanskelige opplevelser som en ressurs, kan de brukes til det meste.

vel strengt tatt revurdere hele konseptet? Det må da finnes andre måter å engasjere folk på, enn at alle må erfare handlingenes negative konsekvenser, før de forstår at de ikke har noe for seg? Hva skal til for å skape den endringen vi ønsker?

– Bevisstgjøring, svarer Helga.

– Det individuelle ansvar! Vi må ta ansvar i alt vi gjør. Vi må alltid spørre oss selv: kan jeg stå for mine handlinger?

Hun illustrerer poenget med egne uvaner.

– Jeg elsker å kjøre fort med bil, så fort at jeg flere ganger har blitt stoppet av politiet. Senere har jeg fått et mer bevisst forhold til kjøringen. Det er nemlig en mening med fartsgrensene. De reduserer risikoen for ulykker. Så når jeg nå er i ferd med å kjøre for fort, spør jeg meg selv: kan jeg ta ansvar for å skape utrygghet i trafikken? Da blir svaret mitt *nei*. I dag er jeg derfor en mer forsiktig sjåfør. Poenget er at vi må tenke over konsekvensene. Vil jeg kjøpe buksen til 2000 kroner? Kan jeg stå for det? Er det riktig å ta den utdannelsen? Kan jeg stå for det valget? Vi kan ikke skylde på samfunnet eller noen andre. Vi er selv ansvarlige.

MENNESKEVERDET SOM LEDETRÅD

Enkelte valg kan være vanskelige og kreve forsakelser. På midten av 1970-tallet jobbet Helga på akkord på Elektrisk Bureau (EB) i Risør. Da var det et «must» å bli medlem av fagforeningen Jern og metall. Imidlertid innebar det at man måtte erklære seg enig i vedtekten om at medlemmene måtte jobbe for et sosialistisk Norge.

– Etter hjernevaskingen fra Øst-Tyskland mente jeg at det var min rett å være upolitisk, så jeg skrev brev til ledelsen og kritiserte ordningen, forteller Helga.

Bedriften ga ikke etter, og det endte med at hun sa opp jobben og måtte friste en toff tilværelse som arbeidsledig. Etter dette ble vedtektene endret, men for henne kostet det arbeidsplassen.

Den viktigste lede-tråden ved slike veivalg i livet har vært *menneskeverdet*, fremholder hun.

– Stilt overfor dilemmaer har jeg spurt meg selv: krenker dette mitt eller andres menneskeverd? Er dette i tråd med egne og andres rettigheter? Da har valget vist seg å være enkelt, selv om det ofte – i alle fall på kort sikt – er blitt den tyngste veien. Jeg har stått overfor mange slike veivalg, inkludert en vanskelig skilsmisse og konflikten med Hvite busser. Selv om det har vært tøft, er det alle valgene som har gjort meg til den jeg er i dag.

Hun forteller at hun tidligere slet med depresjon, men at hun nå aldri er deprimert lenger.

– Jeg tror det er fordi jeg har handlet riktig. Så ansvaret ligger hos hvert enkelt menneske. *Og vi vet innerst inne hva som er rett og galt.* Jeg er sikker på at de

fleste ville blitt overrasket over hvor klare svar de egentlig har. Svarene ligger i oss selv. Vi må bare stille flere spørsmål.

Helgas meldinger leveres i en hverdagslig tone, uten «akademisk» patos eller tenkepauser. Engasjementet ligger i ordene – ikke i formidlingsmåten. Selv fra sykesenga er hun effektiv og opptatt av *budskapet*.

– Vi må handle, fortsetter Helga. – Ikke bare reflektere, men *gjøre!*

Hun forteller at gambiske Kemo, som hun garanterte for utdannelsen til, nå bor i Arendal der han har familie og arbeid. For en stund siden møtte han en ung gambier på gaten i Oslo. Denne unge mannen viste seg ikke å ha penger til å gå på skole.

– Der og da bestemte Kemo seg for å skaffe poden penger slik at han kunne starte utdannelsen. Det er den samme historien, forteller Helga begeistret. – Det handler om å gi videre. Tenk om alle kunne ha vilje til å gi videre det de selv har fått!

– ALL KUNNSKAP KAN BRUKES

Helga har aldri lagt skjul på sin vanskelige barndom preget av overgrep, alkoholisme, vold, sult, fattigdom og sykdom. Familien var ofte på flyttefot, og Helga og hennes to søsken bodde vekselvis hos sin far i Vest-Tyskland og hos sin mor og bestemor i øst. Flyttingen gikk imidlertid ut over skolegangen, og da jenta hadde gått åtte år på skolen mente hennes far at nok var nok. Skole var for gutter.

– Det å være utsatt for overgrep gjorde at jeg følte meg så skitten. Men jeg kunne jo ikke ta selvmord for da ville jeg jo komme til helvete – det hadde jeg lært på skolen og i kirken. Så jeg bestemte meg rett og slett for ikke å eksistere. Ingenting spilte lenger noen rolle eller gikk inn på meg, forteller hun.

Hun jobbet mye og engasjerte seg for andre mennesker. Hun ble tidlig modig og lærte seg å si i fra. Men det betydde ikke at hun trodde hun kunne utrette noe. Lenge etter at hun hadde giftet seg og kommet til Norge gikk hun fortsatt rundt og tenkte «stakkars lille meg, jeg har ingen sjanse til å utrette noe». Ofte uttrykte hun også disse følelsene med ord.

– Men en gang repliserte en mann noe som skulle bli skjellsettende for meg: *Jeg ønsker ikke å høre om alt det negative du har opplevd. Det interessante er hva du har gjort ut av det! Hvordan bruker du det du har opplevd?* I det øyeblikket forsto jeg at jeg hadde noen spesielle erfaringer som kunne *brukes*. At mine erfaringer, uansett hvor vanskelige de var, kunne være til nytte, forteller hun.

Og igjen trekker hun fram det personlige ansvar, som også den som føler seg ødelagt har.

– Du vet nemlig noe som andre ikke vet! Alle mennesker har en eller annen form for kunnskap som kan brukes. Dersom man klarer å se på sine vanskelige opplevelser som en ressurs, kan de brukes til det meste. Også de som har hatt det vanskeligst har et stort ansvar, understreker Helga.

Noen lever som de lærer.

Helga Arntzen (f. 1942)

Oppvokst både i Øst- og Vest-Tyskland etter krigen. Kom til Norge i 1965. Ildsjel som har vært med på å starte lokallag av Fremtiden i våre hender, Amnesty, Redd barna, ressursgruppe mot rusmisbruk osv. Etablerte Subutokas (gambisk landsby) Venner i 1982. Etablerte Hvite busser til Auschwitz i 1992. Sluttet som styreleder i Hvite busser i 1998. Etablerte Aktive Fredsreiser i 1998 og er styreleder der.



Hvem bør få Humanistprisen 2008?

Humanistprisen deles ut av Human-Etisk Forbund annet hvert år til en enkeltperson, gruppe eller organisasjon som bidrar til å fremme de humanistiske idealer og prinsipper i FN's menneskerettighetserklæring. Prisen består av kr 50.000 og diplom.

Humanistprisen skal deles ut i september i år, og forbundet ønsker å motta forslag om kandidater til prisen. Humanistprisen ble første gang utdelt i 1988 til fredsforsker Johan Galtung. Den sist som mottok prisen var Bernt Hagtvet i oktober 2006.

Frist for å melde inn kandidater er 10. mai. Begrunnede forslag kan sendes til generalsekretær Kristin Mile på mile@human.no.

Statutter for Humanistprisen

1. Human-Etisk Forbunds pris utdeles til enkeltperson, gruppe eller organisasjon som bidrar til fremme av de humanistiske idealer og prinsipper i FN's menneskerettighetserklæring.
2. Prisen består av kr 50.000 og diplom.
3. Hovedstyret velger et utvalg på tre medlemmer som vurderer innsendte og andre forslag på prismottakere. Utvalget legger fram begrunnet innstilling for sentralstyret, som bestemmer hvem som skal motta gaven.
4. Medlemmer av Human-Etisk Forbund har forslagsrett overfor utvalget som skal vurdere prismottakere.

Tidligere mottagere av prisen:

2006 Bernt Hagtvet
 2004 Eva Joly
 2002 Odd Børretzen
 1999 Karen-Christine Friele
 1997 Finn Lie
 1995 Haagen Ringnes
 1994 Magne Raundalen
 1993 NOAS v/Anette Thommessen
 1992 Finn Carling
 1991 Nini Haslund Gleditsch
 1990 Anders Bratholm
 1989 Odd Grythe
 1988 Johan Galtung